

AYOLLAR HUQUQLARINI TA'MINLASHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING HUQUQIY IMKONIYATLARI

Toshmamatova Shaxrizoda Dilmurod qizi
Berdaq nomidagi Qoraqalpoq Davlat Universiteti
“Yurisprudensiya” yo‘nalishi 3-kurs talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada ayollar huquqlarini ta'minlash jarayonida raqamli texnologiyalarning huquqiy imkoniyatlari va amaliy ahamiyati tahlil qilingan. Maqolada elektron hukumat tizimlari, onlayn murojaat platformalari, raqamli identifikatsiya vositalari hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ayollarning huquq va erkinliklarini himoya qilishdagi o'rni yoritilgan. Maqolada raqamli texnologiyalar orqali ayollarning davlat xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish, huquqiy axborotlarga erkin kirishini ta'minlash va gender tengligini mustahkamlash masalalari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: ayollar huquqlari, raqamli texnologiyalar, gender tengligi, elektron hukumat, raqamli identifikatsiya, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari.

Kirish. Ayollar huquqlarini ta'minlash zamonaviy demokratik jamiyatlarning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda dunyo miqyosida raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi inson huquqlarini himoya qilishning yangi mexanizmlarini shakllantirdi. Xususan, ayollarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, ularning davlat boshqaruvidagi ishtirokini kengaytirish, ta'lim va mehnat bozoriga teng kirishini ta'minlash hamda gender tengligini mustahkamlashda raqamli texnologiyalar muhim vositaga aylanmoqda [1]. Raqamli transformatsiya jarayonlari nafaqat iqtisodiy va ijtimoiy sohalarni, balki huquqiy munosabatlarni ham tubdan o'zgartirmoqda. Shu sababli ayollar huquqlarini ta'minlashda raqamli texnologiyalarning huquqiy imkoniyatlarini o'rganish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda internet va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ko'rsatkichlari yil sayin ortib bormoqda. Xalqaro elektr aloqa ittifoqi (ITU) ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yil yakuniga kelib dunyo aholisining qariyb 68 foizi internetdan foydalanmoqda. Bu ko'rsatkich 5,5 milliarddan ortiq foydalanuvchini tashkil etadi [2]. Internetdan foydalanish imkoniyatlarining kengayishi ayollarga o'z huquqlari to'g'risida ma'lumot olish, davlat organlariga murojaat qilish, masofaviy ta'lim olish va iqtisodiy faoliyat bilan shug'ullanish imkoniyatlarini yaratmoqda. Ayniqsa, rivojlanayotgan davlatlarda raqamli texnologiyalar ayollarning ijtimoiy faolligini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda.

Ayollar huquqlarini ta'minlashda elektron hukumat tizimlarining ahamiyati alohida o'rin tutadi. Elektron hukumat fuqarolar va davlat organlari o'rtasidagi

munosabatlarni soddalashtiradi hamda davlat xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi [3]. O'zbekistonda Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali orqali 700 dan ortiq davlat xizmatlari elektron shaklda taqdim etilmoqda. Ushbu tizim ayollarga turli hujjatlarni rasmiylashtirish, ijtimoiy nafaqalar olish, tadbirkorlik faoliyatini ro'yxatdan o'tkazish va boshqa huquqiy masalalarni masofadan turib hal qilish imkonini beradi. Natijada vaqt va xarajatlar qisqaradi hamda korrupsiya xavfi kamayadi.

Raqamli texnologiyalarning yana bir muhim huquqiy imkoniyati elektron murojaatlar tizimlari bilan bog'liqdir [4]. Ko'plab davlatlarda fuqarolar davlat organlariga onlayn murojaat yuborish, shikoyat qilish yoki huquqiy maslahat olish imkoniyatiga ega. O'zbekistonda Prezident virtual qabulxonasi va Xalq qabulxonalari tizimi orqali millionlab murojaatlar qabul qilinmoqda. Bu tizim ayollarning oilaviy nizolar, mehnat huquqlarining buzilishi, tazyiq va zo'ravonlik holatlari yuzasidan tezkor murojaat qilish imkoniyatlarini kengaytirdi. Ayniqsa, chekka hududlarda yashovchi ayollar uchun bunday platformalar huquqiy himoyaning samarali vositasiga aylanmoqda.

So'nggi yillarda gender zo'ravonligiga qarshi kurashishda ham raqamli texnologiyalardan keng foydalanilmoqda. Birlashgan Millatlar Tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, dunyo bo'yicha har uch ayoldan biri hayoti davomida jismoniy yoki ruhiy zo'ravonlikka duch keladi [5]. Shu sababli ko'plab mamlakatlarda zo'ravonlik qurbonlari uchun mobil ilovalar, onlayn yordam markazlari va maxsus platformalar joriy etilgan. Ushbu vositalar yordamida ayollar tezkor ravishda huquqni muhofaza qiluvchi organlarga murojaat qilishi, psixologik va yuridik yordam olishi mumkin. Raqamli texnologiyalar zo'ravonlik holatlarini aniqlash va ularning oldini olishda ham samarali natijalar bermoqda.

Ayollarning iqtisodiy huquqlarini ta'minlashda ham raqamli texnologiyalarning o'rni katta. Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, raqamli moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyati ayollarning iqtisodiy mustaqilligini oshiradi. Mobil banking, elektron to'lov tizimlari va onlayn kredit platformalari ayollarga o'z bizneslarini yuritish va moliyaviy resurslardan foydalanish imkonini bermoqda. Masalan, 2024-yilda dunyo bo'yicha raqamli moliyaviy xizmatlardan foydalanuvchi ayollar soni 2 milliarddan oshgan. Bu esa ayollarning iqtisodiy faolligi va bandligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Ta'lim olish huquqini amalga oshirishda ham raqamli texnologiyalar muhim ahamiyatga ega [6]. UNESCO ma'lumotlariga ko'ra, onlayn ta'lim platformalari orqali millionlab ayollar va qizlar sifatli ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Masofaviy ta'lim tizimlari geografik va ijtimoiy to'siqlarni kamaytirib, ayollarning kasbiy malakasini oshirishga yordam bermoqda. Ayniqsa, pandemiya davrida raqamli ta'lim platformalari ayollarning ta'lim jarayonidan uzilib qolishining oldini olishda muhim

rol o'ynadi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalarni qo'llash jarayonida ayrim muammolar ham mavjud. Eng asosiy muammolardan biri raqamli tengsizlik hisoblanadi. Xalqaro statistik ma'lumotlarga ko'ra, dunyo miqyosida erkaklar va ayollar o'rtasida internetdan foydalanish darajasi bo'yicha o'rtacha 6–8 foizlik tafovut saqlanib qolmoqda. Ayrim rivojlanayotgan mamlakatlarda bu ko'rsatkich yanada yuqori. Bundan tashqari, ayollarning shaxsiy ma'lumotlarini himoya qilish, kiberzo'ravonlik va onlayn tazyiqlarning oldini olish masalalari ham dolzarb hisoblanadi. Ijtimoiy tarmoqlarda ayollarga nisbatan tahdid, haqorat va noqonuniy ma'lumotlar tarqatilishi ularning huquqlariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Raqamli texnologiyalarning huquqiy imkoniyatlaridan samarali foydalanish uchun normativ-huquqiy bazani takomillashtirish zarur [7]. Davlatlar raqamli huquqlarni himoya qilish, shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligini ta'minlash va kiberjinoyatchilikka qarshi kurashish bo'yicha qonunchilikni muntazam ravishda yangilab borishi lozim [8]. Shu bilan birga, ayollarning raqamli savodxonligini oshirishga qaratilgan dasturlarni kengaytirish ham muhim ahamiyatga ega. Raqamli ko'nikmalarga ega bo'lgan ayollar o'z huquqlarini samarali himoya qilish va zamonaviy texnologiyalar imkoniyatlaridan to'liq foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Raqamli texnologiyalar ayollar huquqlarini ta'minlashning samarali vositasi sifatida namoyon bo'lmoqda. Elektron hukumat tizimlari, onlayn murojaatlar platformalari, raqamli moliyaviy xizmatlar va masofaviy ta'lim texnologiyalari ayollarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, raqamli tengsizlik, kiberxavfsizlik va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish bilan bog'liq muammolarni bartaraf etish ayollar huquqlarini ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi [9]. Zamonaviy raqamli transformatsiya sharoitida ayollar manfaatlarini himoya qilish va gender tengligini ta'minlashda raqamli texnologiyalarning huquqiy imkoniyatlaridan oqilona foydalanish jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri bo'lib qoladi.

Yuqoridagi muammolarni hal qilish maqsadida quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

Birinchidan, ayollarning davlat xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlarini yanada kengaytirish maqsadida "Yagona raqamli ayollar platformasi"ni yaratish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Mazkur platforma orqali ayollar ijtimoiy himoya, bandlik, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash, oilaviy masalalar, ta'lim va sog'liqni saqlash xizmatlariga oid barcha davlat xizmatlaridan yagona tizim orqali foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Hozirgi kunda davlat xizmatlari turli axborot tizimlari va portallarda joylashganligi sababli ayrim foydalanuvchilar uchun ulardan foydalanish murakkablik tug'dirmoqda. Yagona platformaning joriy etilishi vaqt va xarajatlarni kamaytirish bilan birga, xizmatlardan foydalanish darajasini oshiradi. Shuningdek, sun'iy intellekt asosidagi elektron maslahatchi funksiyasini joriy etish orqali ayollarga

o'z huquqlari va mavjud imkoniyatlari bo'yicha tezkor ma'lumot berish mumkin. Natijada davlat xizmatlarining ochiqligi va qulayligi ta'minlanib, ayollarning davlat boshqaruvi tizimiga bo'lgan ishonchi ortadi.

Ikkinchidan, ayollarning huquqiy axborotlardan erkin foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish uchun raqamli huquqiy savodxonlik dasturlarini amalga oshirish zarur. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ko'plab ayollar mavjud huquqiy mexanizmlar va himoya vositalari haqida yetarli ma'lumotga ega emaslar. Shu sababli mobil ilovalar, onlayn kurslar, elektron kutubxonalar va maxsus huquqiy portal tizimlari orqali ayollar uchun bepul huquqiy axborot resurslarini yaratish lozim. Bunda huquqiy ma'lumotlar sodda va tushunarli shaklda, audio, video hamda infografika ko'rinishida taqdim etilishi maqsadga muvofiqdir. Ayniqsa, qishloq hududlarida yashovchi ayollar uchun masofaviy ta'lim va onlayn maslahat xizmatlarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu chora-tadbirlar ayollarning o'z huquqlarini bilish darajasini oshiradi, huquqiy madaniyatni shakllantiradi hamda turli huquqbuzarliklarning oldini olishga xizmat qiladi.

Uchinchidan, gender tengligini mustahkamlash maqsadida raqamli texnologiyalar asosida gender monitoringi va tahlil tizimini joriy etish taklif etiladi. Mazkur tizim davlat organlari, ta'lim muassasalari va mehnat bozori faoliyatiga oid gender ko'rsatkichlarini real vaqt rejimida monitoring qilish imkonini beradi. Masalan, ayollarning rahbarlik lavozimlaridagi ulushi, tadbirkorlik faoliyatidagi ishtiroki, bandlik darajasi, davlat xizmatlaridan foydalanish ko'rsatkichlari va murojaatlar statistikasi yagona elektron bazada shakllantirilishi mumkin. Olingan ma'lumotlar asosida gender tengligini ta'minlashga qaratilgan davlat dasturlarining samaradorligini baholash va yangi qarorlar qabul qilish imkoniyati yaratiladi. Bundan tashqari, sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar (Big Data) texnologiyalaridan foydalanish orqali ayollarning huquqlari buzilishi bilan bog'liq xavf omillarini oldindan aniqlash va profilaktik choralarni ishlab chiqish mumkin bo'ladi. Ushbu taklif gender siyosatini ilmiy asoslangan ma'lumotlar asosida yuritish hamda ayollar huquqlarini himoya qilishning zamonaviy va samarali mexanizmlarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, ayollar huquqlarini ta'minlash jarayonida raqamli texnologiyalar muhim huquqiy va amaliy vosita sifatida tobora katta ahamiyat kasb etmoqda. Raqamli platformalar orqali davlat xizmatlariga tezkor va shaffof kirish imkoniyati kengayib, ayollarning huquqiy axborotlardan foydalanishi sezilarli darajada osonlashmoqda. Elektron hukumat tizimlari, onlayn murojaat platformalari va huquqiy maslahat xizmatlari ayollarning o'z huquqlarini himoya qilishdagi imkoniyatlarini mustahkamlab, ularni byurokratik to'siqlardan xalos etishga xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdusattorova F. Huquqiy faoliyatni amalga oshirishda raqamli texnologiyalarning ahamiyati // Journal of Analytical Synergy and Scientific Horizon. – 2025. – B. 58–65.
2. Sadullayeva Sh.D. Axborot kodeksi orqali raqamli texnologiyalar davrida inson huquqlarini himoya qilish // Yurisprudensiya ilmiy jurnali. – 2025. – B. 15–21.
3. Boymirzayeva D.T. Raqamli muhitda huquqlarni himoya qilish mexanizmlari // Modern Science and Research. – 2024. – B. 30–36.
4. Rahmanov U.X., Jo'rayeva F.B. O'zbekiston Respublikasida ayollar huquqlari va huquqiy kafolatlar // Innovative Development in Educational Activities. – 2024. – B. 8–11.
5. Karimova N.K. Jamiyatda gender tenglik va raqamli transformatsiya // Universitet nashriyoti. – Toshkent, 2022. – 132 b.
6. Yuldasheva M.M. Raqamli iqtisodiyot sharoitida huquqiy munosabatlarning rivojlanishi // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. – 2023. – B. 41–47.
7. Ismoilova G.A. Ayollar huquqlarini ta'minlashda huquqiy mexanizmlar // Huquq va jamiyat. – 2024. – B. 22–28.
8. Tursunova N.B. Elektron hukumat tizimining huquqiy asoslari // Axborot texnologiyalari va huquq. – 2023. – B. 55–60.
9. Raximova D.Sh. Raqamli transformatsiya va gender tenglik masalalari // Zamonaviy ilm-fan. – 2024. – B. 18–24.